

تاریخی است و می‌توان آن را نوعی دایرةالمعارف که بر حسب تناسب موضوعات طبقه‌بندی شده تلقی کرد و البته فهرس جامعی که در چاپ اخیر (ثروت عکاشه، ۱۹۶۰م) تهیه شده دسترسی به مطالب را آسان‌تر کرده است. ابن‌قتیبه در ادبیات دارای نظرات معتدل متمایل به محافظه‌کاری است و گفته‌اند میان اهل حدیث همان مرتب را دارد که جاحظ میان معتزله. جالب اینکه ابن‌قتیبه با وجود ایرانی‌تبار بودن ضد شعوبی است و البته منتقدانی هم دارد که حتی بر او در شرح لغات حدیث و قرآن، در کتاب *تأویل مختلف الحدیث*، ایراد گرفته‌اند. همچنین از وی نظراتی ضدشیعی روایت شده؛ البته کتاب *الاعامة والسیاسة* را که روایاتی بر ضد خلفا دارد به او نسبت داده‌اند، که محل بحث است. در هر حال آثار ابن‌قتیبه از جمله منابع اصیل ادب و تاریخ و فرهنگ اسلامی است.

منابع: الاعلام؛ المعارف؛ مقالة علیرضا ذکاوتی درباره آن در آینه پژوهش، ش ۳۱، ۸۵-۸۶، علیرضا ذکاوتی قراگزلو

المعارف، کتابی عربی اثر ملامحسن فیض کاشانی (۱۰۹۱-۱۰۰۶ق) در فلسفه. این کتاب مشتمل بر یک دوره مباحث مهم فلسفه به روش صدرالمتألهین است. مؤلف در این کتاب، که در واقع تلخیص کتاب *عین‌الیقین* اوست، از نقل کلمات، اقوال و آرای که مسلم نبوده و مورد نقض و ابرام است دوری کرده و فقط به ذکر طریق حق و نقل مطالب و تحقیق در آرای که مورد تأیید بلکه مختار اهل توحید است اکتفا کرده است. وی خواسته است بین طریقه حکمت و معرفت حاصل از حکمای یونان و معارف وارده از شریعت محمدی شیعه جمع کند. این کتاب شامل مباحث تحقیقی و عالمانه در مباحث مهم فلسفه در هشت باب است. این کتاب در یک جلد با تصحیح سیدجلال‌الدین آشتیانی به همت مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی در سال ۱۳۶۲ش به چاپ رسیده است.

منبع: المعارف. محسن دریاییگی

معارفی از قرآن (دستغیب) ← تفسیر و تفاسیر شیعه

معاطات، معامله عملی دو طرف عقد بی‌آنکه الفاظ ایجاب و قبول را به زبان آورند. در فقه اهل سنت، نخست

ابداع کرد. با اینکه کتاب‌های فراوانی در نحو نوشته بود از آن کتاب‌ها اثری باقی نمانده و اشعارش نیز از دستبرد روزگار درامان نمانده است، اما کسایب و یحیی‌بن‌زید دلمی الفراء (م ۲۰۷) در آثار خود به او استناد کرده‌اند. همه منابعی که از معاذبن مسلم یاد کرده‌اند به تشیع او تصریح کرده‌اند. او از پیوستن به امویان و کارگزاران آن پرهیز داشت و دیگران را نیز از رفتن نزد آنها باز می‌داشت. کمیت‌بن‌زید را پند داد که از پیوستن به دستگاه خالدبن عبدالله قسری، والی عراقین (م ۱۲۰)، پرهیزد، اما کمیت پند او را نشنیده گرفت و به اتهام هجو بنی‌امیه به فرمان خالد در واسط زندانی شد. معاذ در همان روزگار خود به داشتن زندگانی دراز بلندآوازه بود و گویند فرزندان و فرزندان فرزندان او از جهان رفتند و او همچنان زنده بود. گویند به امام صادق(ع) خبر دادند که هراء در مسجد کوفه می‌نشیند و درباره مسایل شرعی فتوا می‌دهد. چون امام(ع) در این باره از هراء پرسید وی پاسخ گفت که چنین است، من در جامع کوفه می‌نشینم، مردی می‌آید و از من چیزی می‌پرسد؛ هنگامی که درمی‌یابم از مخالفان شماس است فتوای خود را می‌دهم و اگر از دوست‌داران شما باشد او را به آنچه از شما رسیده خبر می‌دهم و اگر نشناسم که کیست و چه مذهبی می‌ورزد سخن شما را در لابه‌لای سخن این و آن بیان می‌کنم، چنان که درنیابد که آن سخن از کیست. امام(ع) او را دعا کردند و فرمودند که از آن پس نیز چنین کند.

منابع: اختیار معرفة الرجال، ۲۵۲-۲۵۳؛ الاعلام، ۲۵۸/۷؛ اعیان‌الشیعه، ۱۳۰/۱۰؛ الكنز و الاقباب، ترجمه، ۳۴۹/۴-۳۵۱؛ بغیة‌الوعاء، ۳۹۳-۳۹۴؛ التهذیب، ۲۲۵/۶؛ رجال طوسی، ۱۲۷، ۳۱۴؛ قاموس‌الرجال، ۱۰۲/۱۰-۱۰۴؛ وفيات‌الاعیان، ۲۱۸/۵-۲۲۱.

حسن انوشه

معارض، سوره ← سوره

معارض السؤل (استرآبادی) ← تفسیر و تفاسیر شیعه

المعارف، کتابی شامل اطلاعات گوناگون ادبی و تاریخی، تألیف عبدالله‌بن مسلم مشهور به ابن‌قتیبه دینوری (۲۱۳-۲۷۶ق)، ادیب ذوفنون ایرانی‌تبار و وی از عربی‌نویسان معتبر است که نزد بزرگان عصر جایگاهی والا داشت و حتی الموفق برادر المعتمد عباسی، المعارف را نزد ابن‌قتیبه قرائت کرده است. موضوع‌المعارف اطلاعات گوناگون ادبی و

09 NISAN 1996

- 12N KUTAYBA

92-961032

- el-MARIF

Qutaybah ibn Muslim, 669-715 or 16.

[Ma'arif]

(Ma'arif li-ibn Qutaybah)

المعارف لابن قتيبة / ابن محمد عبد
الله بن مسلم (حقه وقدم له ثروت
فكاشة. -- الطبعة 6. -- [Cairo] :
الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1992.

25, 817 p. : ill. ; 24 cm.

Includes bibliographical
references and indexes.

ISBN 977-01-2957-7 : £E23.50

11 KASIM 1993

- Wüstenfeld
- Ibn Kutaybe

Wüstenfeld, Ferdinand [Hrsg.]: *Ibn Coteiba's Handbuch zur Geschichte*
['Abdallāh b. Muslim Ibn Qutalba: *Kitāb al-Ma'ārif*. Arabisch]. *Aus den*
Handschriften der k.k. Hofbibliothek zu Wien, der herzoglichen Bibliothek
zu Gotha und der Universitätsbibliothek zu Leyden. Göttingen: Vandenhoeck
u. Ruprecht 1850. VIII, 366 S. Nachdruck Osnabrück: Zeller 1977.

Rez. anon. in: LZ 1851. Sp. 12.

el-Maarif (E.A.R.)

1.1. ʿAbdallāh b. Muslim Ibn Qutayba: *al-Maʿārif*

Daten: gest. 279/889; GAL I,120 f.; S I,185; EI; Miquel, *Géographie* 1,59-68; Le-comte, *Ibn Qutayba*.

Ed.: Muḥammad aṣ-Ṣāwī, Beirut 1970/1390.

Der Titel (Kenntnisse)⁴ zeigt, dass es sich nicht um ein eigentliches historiografisches Werk handelt. Es ist ein Handbuch, mit dem der Autor die ihm notwendig scheinenden Kenntnisse vermitteln will⁵. Zu diesen gehört auch eine Idee der Weltgeschichte.

Ibn Qutayba beginnt mit der Schöpfung der Welt, einer wörtlichen Übersetzung von Genesis 1 (6-8). Anschliessend Dämonologie und Patriarchengeschichte (8-27). Als Autoritäten werden u.a. Wabḥ b. Munabbih (8,6)⁶ und Ibn Ishāq (8,-2 ff.)⁷ genannt.

11. IBN QOTAYBA, *al-Ma'ārif*, édité avec introduction et notes par Tharwat 'Okāsha, Le Caire, Dār al-Ma'āref, Coll. Dhakhā'ir al-'Arab No 44, 2e éd. corrigée, 1969, 18 × 25 cm., 820 pages.

Nous avons très longuement présenté ce livre, à sa première édition, dans un numéro précédent de *MIDEO* t. 6 (1959-61), pp. 235-240. Imprimée à mille exemplaires, la première édition ne tarda pas à être épuisée. La nouvelle édition reproduit la première avec de légères modifications :

1. L'Introduction et l'appendice français ont été supprimés (30-12 pages).

2. Des fautes d'impression ont été corrigées.

3. La préface a été remaniée.

En effet, le Dr 'Okasha revient sur une discussion déjà engagée dans la première édition à savoir les rapports du *K. al-Ma'āref* avec le *K. al-Moḥabbar* d'Ibn Ḥabīb. Il avait repoussé l'accusation de démarquage de l'ouvrage d'Ibn Qotayba par rapport à son prédécesseur.

Il lui restait à faire la même réfutation en ce qui concerne le *K. al-Ma'āref* et un autre ouvrage d'Ibn Ḥabīb, *K. al-Monammaq*. M. 'Okasha lors de la première édition ne possédait que quelques maigres renseignements sur ce dernier, et encore de seconde main. Il y avait aussi l'allusion insinuée par M. Hamidullah en conclusion de son étude sur *al-Moḥabbar*.

Or en 1964, le *K. al-Monammaq* fut publié à Delhi par Khorshed Aḥmad Fāriq. Ce n'est que lorsqu'il était sur le point de procéder à la seconde édition du *K. al-Ma'ārif*, que M. 'Okasha put avoir entre les mains le nouveau livre dont le titre complet est : *K. al-Monammaq fi akhbār Qoraysh*. Cela lui permit de faire une comparaison serrée entre *al-Moḥabbar* et *al-Monammaq* (avec citation de sept textes semblables et des tables de matières des deux ouvrages pour arriver à la conclusion : qu'*al-Moḥabbar* et *al-Ma'ārif* sont deux encyclopédies historiques qui suivent un ordre chronologique d'où leur similitude et la tentation de penser que le second a été copié du premier). En fait le *K. al-Monammaq* ne traite qu'une partie de ces deux ouvrages et il le fait avec plus de détails. D'où sa similitude avec les deux précédents, dans la partie traitée seulement. Ce qui est certain c'est que la similitude entre les deux ouvrages n'est que partielle contrairement à ce qu'on aurait pu croire d'après les conclusions de M. Hamidullah. Et que maintenant, en se basant sur une comparaison directe du texte d'*al-Monammaq* avec le *K. al-Ma'āref*, il peut maintenir son affirmation que le second n'est pas tributaire du premier, pas plus que du *Moḥabbar*.

5. IBN QOTAYBA, *al-Ma'ārif*, édité avec introduction et notes par Tharwat 'Okāsha, Le Caire, Ministère de la Culture et de l'Orientalisation nationale, 1960, 21 × 29 cm. Introduction française 30 pages, appendice en français 12 pages, texte arabe 822 pages, introduction et appendice en arabe 124 pages.

Ce livre monumental (près de mille pages format in-4° ! ...) présente la thèse soutenue par M. Saroite Okacha (1) pour le doctorat ès-lettres à Paris. La personnalité de l'auteur, un des plus célèbres écrivains du 3e siècle de l'H., et celle de l'éditeur, Ministre de la Culture et de l'Orientalisation nationale de la R.A.U., nous invitent à nous attarder quelque peu sur cet ouvrage.

D'Ibn Qotayba, nous avons déjà parlé à deux reprises, au sujet de deux de ses œuvres : *Ta'uīl moshkil al-Qor'ān* (MIDEO, t. 2 (1955), pp. 268-269) et *Tafsīr gharīb al-Qor'ān* (MIDEO, t. 5 (1958), pp. 398-399), éditées par al-Sayyid Saqr. Mais nous n'avions rien dit de sa biographie. Ici, M. Okacha, en se basant sur un grand nombre de sources (cf. la liste de l'Introduction, pp. 4-5), trace un portrait vivant d'Ibn Qotayba en le plaçant dans le contexte historique. Né en 213/828 à Kūfa selon Ibn al-Anbārī, Ibn al-Nadīm et Ibn al-Athīr (mais à Baghdād d'après Baghdādī, Sam'ānī et Qifī) Abū 'Abdallāh Moḥammad b. Muslim b. Qotayba al-Marwazī fut le contemporain de Jāḥiz, de Mofaddal al-Dabbī, de Balādhori, de Bokhāri etc. Voici comment M. Okacha caractérise notre auteur : "Comme al-Jāḥiz son contemporain, comme Ibn al-Muqaffā' environ un siècle plus tôt. Ibn Qo-

(1) Nous adoptons l'orthographe non scientifique du nom, telle qu'elle est employée par l'auteur lui-même pour sa transcription en langue occidentale. Pour la traduction par M. Okacha de certaines œuvres de Khalīl Jibrān, cf. *Revue du Caire*, fév. 1961, pp. 158-172.

MIDEO, 6, 1959-1961, Caire